

בס"ד ראש השנה: האם צריך לתקוע בשופר בירושלים, בר"ה שחל בשבת

פתיחה

בראש השנה מצווה התורה לתקוע בשופר, ודנו הראשונים בעקבות דברי הגמרא ופסיקת הרי"ף, האם יש איסור לתקוע בשופר בשבת. **מצד אחד** הגמרא במסכת שבת (ק"ז ע"ב) כותבת, שרדיית הפת מהתנור ותקיעה בשופר, אינם מלאכות אלא חכמות. **מצד שני**, לא בכל עניין הותרה רדיית פת מהתנור, ולכן כאשר יש צורך בפת מהתנור בשבת יש להוציאה בסכין ולא ברדייה.

א. **הרי"ן** (שבת ב ע"א בדה"ר) סבר שאין ברדיית פת ובתקיעת שופר איסור, ולכן לדוגמא מותר להתעסק עם התינוקות בשופר בשבת כדי שילמדו לתקוע. הסיבה שבכל זאת מצריכה הגמרא לרדות בשינוי את הפת, אינה מפני שיש ברדייה איסור, אלא שחכמים הצריכו שינוי במקום האפשר כאשר יש חשש איסור שדינו סקילה, או במקרה בו קנסו אדם שהדביק פת בתנור באיסור. ובלשונו: "טעמא דמילתא משום דרדיית הפת ותקיעת שופר לאו שבות נינהו אלא עובדין דחול בעלמא וכל היכא דלא עבד איסורא ואיכא צורך היום שרו כי אורחיהו... וכל שאין בו צורך היום אסור אפילו בשינוי, וכל שיש בו צורך היום ונעשה באיסור כי ההיא דשכח פת בתנור דבפרק כל כתבי וכן נמי ליכא צורך היום אלא דאיכא למיחש שלא יבא לידי איסור סקילה אם אפשר לשנויי משנינן ואי לא אפשר עביד כי אורחיה."

ב. **הרמב"ן** (שם) חלוק וסבור, שיש בתקיעה בשופר וברדיית הפת איסור דרבנן, ולכן כאשר הגמרא כותבת שבפעולות אלו יש חכמה ולא מלאכה, כנראה כוונתה שאין בה מלאכה מדאורייתא. ולמרות שיש בכך איסור דרבנן, היא הותרה במקום כבוד שבת וצורכה. לכן הותרה רדיית הפת, אך לכתחילה יש לחפש אחר סכין כדי לשנות ככל האפשר.

בין אם תקיעת שופר בשבת אסורה מדרבנן ובין אם לאו, וודאי שמעיקר הדין תקיעת שופר בראש השנה דוחה שבת, שהרי מדובר במצוות עשה. נעסוק השנה בטעם שבכל זאת לא תוקעים בשופר כשראש השנה חל בשבת, האם יש מקום לתקוע גם בזמן הזה בירושלים או במקום שיש בית דין, והפולמוס שהתעורר בדורות האחרונים סביב הנושא.

גזירה דרבה

האם יש לתקוע בשופר בשבת? המשנה במסכת ראש השנה (כ"ט ע"ב) כותבת, שכאשר בית המקדש היה קיים, תקעו בו אפילו בשבת, אך לא היו תוקעים בשאר המדינה. לאחר החורבן, ביקש רבן יוחנן בן זכאי לעשות זכר למקדש וקבע שבכל מקום שיש בו בית דין ניתן לתקוע בשבת, ולאו דווקא ביבנה שם ישבו הסנהדרין.

הסיבה שגזרו על תקיעת שופר בשבת בשאר המדינה כותבת הגמרא, שמתוך כך שמצוות שופר מוטלת על הרבים, ורבים אינם יודעים לתקוע בו, חששו חכמים שמא יבואו לטלטל את השופר ד' אמות ברשות הרבים כדי להביא אותו למומחה שילמדם לתקוע, ויעברו על איסור דאורייתא של טלטול. במקדש בכל זאת מותר היה לתקוע, שכן לא גוזרים גזירות במקדש.

מדוע לא גזרו על תקיעה בשופר שמא יבואו לתקנו אם ישבר, וכשם שאסרו לנגן בכל כלי שיר בשבת ויום טוב מחשש זה? **הט"ז** (תקפח, ה) יישב, שקול השופר אינו נחשב קול שיר, אלא קול מצווה, ולכן לא גזרו. עוד תירץ, שאם חכמים היו גוזרים גזירה זו, נמצא שלעולם לא היה אפשר לתקוע בשופר בראש השנה, ואין לחכמים אפשרות לבטל לגמרי את דברי התורה.

בית דין

אם אין צורך דווקא בבית דין של יבנה על מנת להתיר לתקוע בשבת, אם כן באיזה בית דין יש צורך? נחלקו הראשונים:

א. **הרי"ף** (ח ע"א) הביא את דברי הגמרא בהלכותיו, וכיוון שהרי"ף אינו מביא הלכות שאינן נהגות בזמן הזה, הסיק **הרי"ן** (שם), שלדעתו כאשר הגמרא מצריכה בית דין כדי לתקוע בשבת, אין צורך בבית דין של דיינים 'סמוכים' (דהיינו שקיבלו הסמכה רב מפי רב), אלא די בשלושה דיינים רגילים, הנמצאים בזמן הזה. והוסיף, שכך נהג הרי"ף בבית דינו בפועל, והיו תוקעים בו בשבת.

ראייה להבנת הרי"ף הביא הרי"ן מתירוצ' הגמרא, מדוע המשנה חזרה על דברי תנא קמא וכתבה שאין צורך בבית דין של יבנה. הגמרא מתרצת שההבדל בין התנאים, שבעוד שלתנא קמא די בבית דין אקראי, כלומר בית דין של שלושה (על פי פירוש הרי"ף), הרי שלתנא השני יש צורך בבית דין של עשרים ושלושה. כיוון שהלכה כתנא קמא, די בבית דין של שלושה. ובלשונו:

"נראה מהרב אלפסי ז"ל שהביא מימרות הללו בהלכות, שהוא סובר דלא בעינן בית דין סמוך. ונראה שהזקיקו לומר כן מדאמרין בגמ' אמרו לו היינו תנא קמא, איכא בינייהו בי דינא דאקראי והכי פירושו דתנא קמא סבר בכל בית דין של ג' תוקעין... ועל זה היה סומך לעשות מעשה, בדבר שהיו תוקעין בבית דינו בראש השנה שחל להיות בשבת."

ב. **הריטב"א** (שם, ד"ה אמרו) בפירוש המרחיב ביותר סבר (על בסיס פירוש רש"י), שכדי לתקוע בשופר בשבת צריך סנהדרין ממש. על בסיס הבנתו ברש"י פירש, שכאשר המשנה כותבת שאין צורך בבית דין של יבנה, ותנא קמא מוסיף שאפשר אפילו בית דין אקראי, כוונתם שאפילו אם בית הדין בנדודים ניתן לתקוע - אך בכל מקרה יש צורך בסנהדרין.

משום כך, בעוד שהרי"ף ביאר שהגמרא (ראש השנה ל ע"א) הכותבת שתוקעים בשופר בשבת רק בבית דין המקדש את החודש, הרי שהיא צועדת בשיטת רבי אליעזר, המצריך סנהדרין, אך חכמים חולקים על כך וסוברים שדי בג' דיינים. לדעת הריטב"א גמרא זו צועדת גם בשיטת חכמים, שכן גם לשיטתם יש צורך בסנהדרין, אך לא קבוע. ובלשונו:

"פירש רש"י דכולהו תנאי סברי שאין תוקעין אלא במקום שיש שם סנהדרין גדולה, וכדאמר בגמרא (ל ע"א) ובראש השנה לא היו תוקעין אלא בבית דין שקידשו בו את החודש, וסבר רבי אלעזר דדוקא ביבנה כשהיתה שם סנהדרין גדולה, ואידך תנאי סברי דהוא הדין כל מקום שיש בו סנהדרין גדולה, אלא... דתנא קמא סבר דאפילו בית אקראי."

ג. **הרמב"ם** (שופר ב, ט) בגישה ביניים סבר, שאמנם די בבית דין של שלושה כפי שפירש הרי"ף את הסוגיה, אלא שלדעתו אותם שלושה דיינים צריכים להיות 'סמוכים', ושותפים בשלב כלשהו לקידוש החודש. נמצא שלשיטתו אי אפשר לתקוע בשופר בשבת בזמן הזה, שהרי אין דיינים סמוכים שיכולים להשתתף בקידוש החודש (ועיין במהדורת פרנקל שם).

תקיעה בירושלים

להלכה דחו הראשונים את שיטת הרי"ף, וכבר הרמב"ן והרא"ש מעידים שלא נהגו כמותו כלל. משום כך פסק **השולחן ערוך** (תקפח, ה) שאין לתקוע בשופר בשבת, ולא סייג את דבריו. לכאורה, אם אכן כך, אין מקום לתקיעה בשופר בזמן הזה בשבת כלל. אלא, **שהרב עקיבא שליזנגר** (תל תלפיות, יב עמ' 190) סבר שיש לתקוע בשופר בשבת ברוב עם ובמעמד בתי הדין, לפחות בירושלים: טעם הדבר, שכאשר המשנה במסכת ראש השנה (כט ע"ב) כותבת שבזמן שביית המקדש היה קיים, היו תוקעים בשבת במקדש ולא במדינה, בניגוד לראשונים רבים כמו **הראב"ד**, **רש"י** ו**הריטב"א**, פירש **הרמב"ם** (פירוש המשנה שם) ש'המקדש' אין הכוונה רק לבית המקדש, אלא לכל ירושלים, ובכל ירושלים היו תוקעים בשופר בשבת.

לטענת הרב שליזנגר, למרות שכמובא במשנה שלאחר החורבן תיקן רבן יוחנן בן זכאי שיש לתקוע רק בבית דין, תקנה זו נכונה רק לשאר המדינה, בה לא היו תוקעים בזמן שביית המקדש היה קיים. אך בירושלים לדעת הרמב"ם שכבר בזמן המקדש היו תוקעים בה בשופר, גם בזמן הזה ניתן לתקוע בה בלי נוכחות של בית דין. ובלשונו:

"עוד במקורו נדרש, תנן התם יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים... והרמב"ם מפרש ירושלים כולה קרויה מקדש... ובירושלים קדושת המקום גורם אפילו בחורבנו, כי משם רועה אבן ישראל ככתוב ויהיו עיניי וליבי שם כל הימים, מה שאין כן בשאר המקומות שבעין דומיא דיבנה."

עוד הוסיף לחיזוק דבריו נימוקים רבים, ונראה את חלקם. **הראשון**, גם אם לא נקבל את ההבנה ברמב"ם לעיל, הרי שהרי"ף תקע בבית דין של שלושה, וגם שאר הראשונים שדחו דברי הרי"ף, נקטו כך רק בבית דין של חוץ לארץ, שאינו נחשב קבוע מחמת העובדה שיום יבוא וכולם יעלו לארץ ישראל, אך בית דין בארץ ישראל נחשב קבוע, וגם לשיטתם ניתן לתקוע.

השני, שכאשר חז"ל גזרו את גזירתם לא לתקוע בשבת, גזרו כן רק כאשר מציאות של רשות הרבים מדאורייתא היתה שכיחה, ולכן היה מקום לגזור שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים. לעומת זאת בזמן הזה, שמציאות של רשות הרבים אינה שכיחה להרבה פוסקים המצריכים שש מאות אלף איש, (כפי שראינו בדף לפרשת במדבר שנה ב') - לא גזרו חז"ל את גזירתם.

השלישי, גם אם אחרי כל הנימוקים בכל זאת יש בכך איסור, הרי מי שעובר איסור הוא התוקע בלבד ולא השומעים. ואם כן, כיוון שמדובר באיסור דרבנן, והתוקע עושה את דבריו לשם שמיים לזכות את הרבים השומעים מצווה מדאורייתא, אין בכך בעיה, וכפי ששחרר רבי אליעזר את עבדו למרות האיסור בכך, כדי שיוכל להשלים להם מניין.

דעת השוללים

למעשה רוב מוחלט של הפוסקים חלקו על דבריו, ודחו את ראיותיו (תל תלפיות, קובץ יג, יד):

א. את הטענה מדברי הרמב"ם דחו, שמעבר לכך שכאמור דעת רוב הראשונים שלא כרמב"ם, ולשיטתם כאשר המשנה אומרת שהיו תוקעים במקדש הכוונה רק למקום המקדש ולא בירושלים, הרי מדברי הרמב"ם עצמו בהלכות שופר (ב, ה) עולה, שבזמן שביית המקדש היה קיים תקעו בירושלים בגלל בית הדין הגדול שהיה שם, כך שגם לשיטתו התקיעה תלויה בבית דין.

ב. את הטענה שיש לחלק בין חוץ לארץ לארץ ישראל דחו, שהרי **השולחן ערוך** חי בארץ ישראל, ובכל זאת לא פסק שיש לסמוך על שיטת הרי"ף כדי לתקוע בשבת, וכן נהגו כל שאר החכמים שגרו בארץ ישראל כמו הפרי חדש והמהרי"ט אלגאזי¹. מה עוד, שכאמור לחלק מהפוסקים יש צורך בדיונים סמוכים, והישיבה בארץ ישראל אינה פוטרת עניין זה.

ג. את הטענה שחז"ל גזרו טלטול רק כשמציאות של רשות הרבים שכיחה ניתן לדחות, שקודם כל ראשונים רבים סוברים שגם בזמן הזה יש רשות הרבים, וכן פסקו אחרונים רבים. ומה עוד, שאם טענה זו נכונה, מדוע הראשונים שסברו שאין בזמן הזה רשות הרבים, לא הזכירו שמשום כך גזירות חז"ל שלא לתקוע בשופר או נטילת לולב בשבת בטלות? אלא וודאי שלא כדבריו.

ד. את ההוכחה מרבי אליעזר ששחרר את עבדו דחו, שבניגוד לרבי אליעזר שהוא היחיד שעליו היה מוטל האיסור שלא לשחרר את עבדו, בתקיעת שופר האיסור אינו חל רק על התוקע, אלא על כל השומעים, על כולם אסור להיות חלק מתקיעת השופר, שמא מחמת החיוב יבואו לטלטל שופר ברשות הרבים.

שהחיינו על התקיעה

למנהג הספרדים, רק ביום הראשון של ראש השנה יש לברך 'שהחיינו' על תקיעת שופר. אמנם, במקרה בו חל היום הראשון של ראש השנה בשבת ולא תוקעים בשופר, על התקיעה ביום השני של ראש השנה מברכים שהחיינו, שכן היא התקיעה הראשונה. האם העובר איסור ותוקע ביום טוב ראשון שחל בשבת, יברך ביום השני שהחיינו? נחלקו האחרונים:

א. **רבי עקיבא איגר** (דרוש וחי'דוש, מערכה ח') סבר שהתוקע בשופר באיסור קיים מצווה, ולכן אין לו לברך שהחיינו ביום השני. טעם הדבר נימק גם **האבני נזר** (יו"ד קמא), שחכמים אינם יכולים לעקור מצווה לגמרי מהתורה, אלא רק יכולים להורות שלא יקיימו את המצווה בשב ואל תעשה. לכן הבוחר בכל זאת לקיים את המצווה, מקיימה, אלא שעבר על דברי חכמים.

ב. **החלקת יואב** (קבא דקשייטא, צט) חלק וסבר, שיש ביד חכמים לעקור דבר מהתורה לגמרי, והמקיים מצווה מדאורייתא שחז"ל גזרו שלא לקיימה - אינו מקיים מצווה כלל. חיזוק לדבריו הביא מהתוספות (סוכה ג ע"א ד"ה דאמר), שכתבו שכאשר חכמים גזרו שהיושב בסוכה ושולחנו בתוך ביתו אינו יוצא ידי חובה, כוונתם הייתה שלא יוצאים ידי חובה בישיבה זו, אפילו מדאורייתא.

שנה טובה! קח לקרא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו²...

¹ למעשה הרב שליזנגר עמד על נקודה זו, וכתב שאין להביא ראייה מהעובדה שהרבנים הקדמונים שגרו בירושלים לא תקעו בה בשבת, שכן ייתכן שלא היה באפשרותם להתאסף, או שלא היו מספיק דיינים בעיר. ועוד, שגם אם לא תקעו ואין לכך סיבה הלכתית, אין זו סיבה להימנע מתקיעה, ומקום הניחו לנו מהשמיים לתקן ולחזק.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com